

de), Ankara 1953, s. 11; a.m.f., *Kittâbü's-Şifâ: So-fistik Deliller* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 2; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-'ilm*, Kahire 1329, s. 116; İbn Rüşd, *Telhîşu's-Safsata* (nşr. M. Selîm Sâlim), Kahire 1972, s. 2, 5, 61, 78-79; a.m.f., *Telhîşu Kitâbi'l-Burhân* (nşr. Mahmûd Kâsım), Kahire 1982, s. 78; Ali b. Ömer el-Kâtîbî, *eş-Şemsiyye*, İstanbul 1290, s. 31, 32; Molla Fenârî, *Şerhu İsâgüci*, İzmir 1302, s. 71; Ali Sedad, *Mizânü'l-ukûl fi'l-man-tik ve'l-usûl*, İstanbul 1303, s. 104; İsmail Hakkı İzmirli, *Felsefe Dersleri*, İstanbul 1330, s. 266; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 110; İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, Ankara 2004, s. 18-22, 87-178.

İBRAHİM EMİROĞLU

SAFVÂN b. İDRİS

(صفوان بن إدريس)

Ebû Bahr Safvân b. İdrîs
b. İbrâhîm et-Tüci'bî el-Mürsi'
(ö. 598/1202)

Endülüslü Arap şairi ve edip.

561 (1166) yılında Mürsiye'de (Murcia) doğdu. Fıkıh ilmi ve kadılık mesleğiyle temayüz etmiş kültürlü bir aile içinde yetişti. Eğitimine öncelikle babası ile dayısı Muhammed b. Ahmed itina gösterdi; küçük yaşta hıfzını tamamlayıp babasından İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ'a*'nı okudu. Daha sonra dil ve edebiyat ilimleriyle şiire yöneldi. Ebû Ricâl İbn Galbûn, Ebû Abdullah b. Humeyd, İbn Hubeş gibi hocalardan dil ve edebiyat dersleri aldı. Bir süre kaldığı Merakeş'te Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hacri ve İbn Medâ'dan hadis okudu. Mürsiye'de kadı, edip ve şair Abdullah b. Süleyman b. Havtullah el-Ensârî'nin meclislerine katıldı; İbn Beşkûvâl'den icâzet aldı ve İbn Rüşd el-Hafid'den istifade etti. Belensiye'de (Valencia) Ali b. Sa'dü'l-Hayr'dan Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin *el-Cümelü'l-kübrâ'sı* ve Müberred'in *el-Kâmil'i* gibi dil ve edebiyat eserlerini okudu. Babası Şâtibe'de kadı iken (582/1186) Vezir Ebû Bekir İbnü'l-Mugâvir'den faydalandı. İbnü'l-Mugâvir, bu sırada henüz yirmi iki yaşında olan Safvân'ın yazdığı *Şerekü'l-'ukûl* adlı uzun edebî risâleyi çok beğendi. Safvân'ın muhtemelen Mürsiye dışında (Belensiye, Şâtibe) tahsili sebebiyle küçük yaştaki öğlünden ayrı kalan babası daha sonra görev yaptığı yerlere onu da götürdü. Belki de oğlunun anılan risâlesinde dile getirdiği vatan özlemi sebebiyle Şâtibe'deki kadılığını bırakarak oğluyla birlikte Mürsiye'ye döndü ve Câmi-i A'zam imam-hatipliğine razı oldu, bu sırada *el-İşrâf* adlı siyer kitabını tamamladı. Safvân'ın, dayısı Muhammed b. Ahmed'in kadılık yaptığı Cezîretülhadrâ-

da bir süre kaldığı, bu şehrin ve buradaki dostlarının özlemine dair yazdığı şiirlerinden (Muhammed b. Şerife, s. 109-112, 130-131) anlaşılmaktadır. Şiir ve edebiyattaki kudreti, nüktedan ve hoşsohbet olması, seyahati çok sevmesi sebebiyle dönemin devlet adamlarından, edip, âlim ve şairlerden çok sayıda dost edindi, onlarla şiir ve edebî nesir halinde yazışmalar yaptı.

584 (1188) yılında Muvahhidler'in Mürsiye valisi Abdurrahman b. Yûsuf b. Abdülmü'min adına Kastilya Kralı VIII. Alfonso'ya yazdığı uzun mektup Mürsiye'de bir süre Muvahhidler'in kâtibi olarak görev yaptığını göstermektedir. Bununla beraber diğer müvelled şairler gibi Safvân'ın gönlü de Muvahhidler'in hasmı olan Mürsiye valisi ve Doğu Endülüs'ün meliki Muhammed (b. Sa'd) İbn Merdeniş ile kardeşi Yûsuf İbn Merdeniş'ten yana idi. Onun 586'da (1190) kaleme aldığı iki seyahat risâlesinden bu temayül anlaşılmaktadır. 585 (1189) yılında gittiği Merakeş'te şair ve ediplerle görüştü; Ahmed b. Abdüsselâm el-Cürâvî ve Ebû Bekir b. Mücbir gibi şairlerle irticâli şiir söyleşileri gerçekleştirdi. 586'da Mürsiye'ye dönen ve 587'de (1191) Belensiye'ye seyahat eden Safvân 16 Şevval 598 (9 Temmuz 1202) tarihinde genç yaşta Mürsiye'de vefat etti. Ebü'r-Rebî Kelâî ve İbn Harîk gibi şair dostları onun hakkında mersiyeler yazdı.

İbn Saîd el-Mağribî'nin "asrında Endülüs'ün en zeki ve en meşhur edibi", Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in "manzum ve mensur ürünleri eşit derecede güzel olan edip" ve Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin "Endülüs'ün edibi" diye nitelediği Safvân'ın edebî nesirleri de şiirsel bir üslubu yansıtır. Risâlelerinin hepsi edebî nesirle yazılmış olup bir kısmı seyahat ettiği yerleri tasvir ettiği rihle üslubunu taşıırken birçoğu ihvâniyyât risâlelerinden ve resmî mektuplardan oluşur. Safvân'ın şiirleri, başta lafzî sanatlar olmak üzere bedîî sanatlarla örülü olduğu kadar iffet ölçülerini zorlamayan ince duygularla da temayüz etmiştir. Şiirlerinin birçoğu Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt, özellikle de Hz. Hüseyin sevgisini terennüm eder (a.g.e., s. 99-100, 116, 123-124, 126, 129). İbn Hâmid, Kelâî, İbn Mercî'l-Kühîl, İbn Harîk, Abdülcelîl b. Vehbûn, Vezir Ebû Amr b. Hassûn gibi şair dostları ile irticâlen söyleyip yarıştığı birçok şiiri bulunduğu gibi (a.g.e., s. 95, 100-105, 113, 117-118, 119-121, 127-128) İmrüülkays b. Hucr ve Nâbiga ez-Zübânî gibi kadim şairlerin bazı meşhur kasidelerine yazdığı tahmîsleri; Mürsiye ve Cezîretül-

hadrâ gibi şehirler üzerine övgü, özlem ve tasvir şiirleri (a.g.e., s. 106-108, 124-125, 131); iffetli gazelleri; Muvahhidler'in Mürsiye valisi Abdurrahman b. Yûsuf, İbn Rüşd ve diğerleri için yazdığı methiyeleri; tabiat, kır, bahçe ve av tasvirleri bulunmaktadır. Hz. Hüseyin için kaleme aldığı mersiyeler samimiyet ve gerçek tepki nitelikleri, istîshâdının çokluğu ve uzunlukları ile dikkat çeker. Safvân, Endülüs'ün doğusunda "Hüseyniye" veya "sıfât" adı verilen matemde On Muharrem gecesi kasidelerini okuyan ilk şairdir. Bu gelenek IX. (XV.) yüzyıla kadar Endülüs'ün çeşitli bölgeleriyle Sebte ve Fas'ta sürdürülmüştür (İbnü'l-Hatîb, III, 350). Bu konuda çok beğenilen mersiyelerinden biri olan "Muhammese"ye Ebü'l-Bekâ er-Rundî uzun bir nazîre yazmıştır. Muvahhid Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr, Safvân'ın Hz. Hüseyin mersiyelerini çok beğendiği için onun bütün ihtiyaçlarını karşılamış, kendisini 400 dinarla ödüllendirmiştir. Safvân'ın beğenilen bir kasidesinden (İbnü'l-Ebbâr, *Tuhtetü'l-kâdim*, s. 83-84) bazı kısımlar Angel Palencia ve Garcia Gomez tarafından İspanyolca'ya tercüme edilmiştir. G. Gomez, bu kasideyi Provans şairlerini etkileyen platonik aşk şiirlerinin öncülerinden kabul etmiştir.

Eserleri. 1. *Zâdü'l-müsâfir ve gurretü muhayye'l-edebî's-sâfir*. Kendisinin ve çağdaşlarının yetiştiği, çoğu Endülüslü altmış üç şairden yapılmış seçmeleri içeren bir antolojidir (Muhammed b. Şerife, s. 278-363). Eserin sonunda kendi kabilesi olan Benî İdrîs şairlerine bir bölüm tahsis etmiş, anne tarafından dedesi Ahmed b. Abdurrahman, babası İdrîs b. İbrâhîm ve dayısı Muhammed b. Ahmed'den yaptığı seçmelere yer vermiştir (nşr. Abdülkadir Mehdâd, Beyrut 1358/1939, 1970). *Zâdü'l-müsâfir*, Ebû Amr Osman b. İmâm el-İşbîlî'nin *Simtû'l-cümân ve sıkûtü'l-mercân* adlı eserinin zeyli ve Feth b. Hâkân el-Kaysî'nin *Kalâ'idü'l-'İkyân*'ının tekmilesi gibidir. 2. *'Ucâletü'l-muhtefiz ve bedâhetü'l-müstevfiz*. Edebî risâle ve kasidelerinden oluşan eser iki cilt olup Şerîf es-Sebtî *Şerhu Makşûreti Hâzim*'inde ve Lisânüddin İbnü'l-Hatîb eserlerinde ondan nakiller yapmıştır. 3. *Dîvân*. Yâkût el-Hamevî'nin kaydettiği divan, İbn Saîd el-Mağribî ile ondan nakilde bulunan Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'ye göre Mağrib'de meşhurdur. Şairin zamanımıza ulaşan birçok şiiri Muhammed b. Şerife'nin eserinde toplanmıştır (*Edibü'l-Endelîs*, s. 93-144). Bunlar arasında Hz. Hüseyin için yazdığı, alfabenin bütün harflerini kafiye harfi (revî) olarak kullandığı şiiri, İmrüülkays'ın *Mu'allaka'sına* yaptığı tahmîsi (a.g.e., s.

135-138), yine Hz. Hüseyin'e mersiye olarak nazmettiği "ألا عم صباحا أيها الظل البالي" mısraıyla başlayan şiiri, İmruülkays'ın "Lâ-miyye"sine, alfabetik kafiye sırası gözetilerek yazılmış muhammesesi (a.g.e., s. 141-144), Endülüslü bir melikin methine dair olan ve Nâbîga ez-Zübyânî'nin "كليني لهم يا أميمة ناصب" mısraıyla başlayan "Bâiyye"sine yaptığı muhammesesi (a.g.e., s. 138-141) özellikle kaydedilmelidir. Ayrıca risâleleri içinde çok sayıda şiiri yer almaktadır. 4. *Resâ'ül*. Secelerinde lüzûmî mâ lâ yelzem sanatının hâkim olduğu uzun edebî mektupları üstün bir değere sahip olup bir kısmı seyahat ettiği belde ve şehirleri tasvir eden rihle türünde risâlelerdir. Bunların kaynaklarda geçen *Kitâb-û'r-Rihle*'sinden parçalar olduğu anlaşılmaktadır. Risâlelerinden sadece üçü günümüze ulaşmıştır. a) *'Unvân-û't-taşrih 'ani'l-vüddi's-şarih ve mizân-û't-taşrih li'l-'ahdi's-şahih*. 586 yılı Safer ayında (Mart 1190) Merakeş'ten çıkıp Cezîretülhadrâ'ya uğradıktan sonra Mürsiye'ye yaptığı yolculuk sırasında uğradığı yerleri tasvir etmekte; ayrıca Cezîretülhadrâ'daki dostları Ebû Amr İbn Hassûn, Ebû'l-Kâsım b. Kâsım, Ebû Mûsâ b. Nâdir'i övmekte, onlarla şiir yarışması yapmakta; âyet, hadis ve şiirlerden zengin iktibas, tazmin ve istişhâd örnekleri sunmaktadır (a.g.e., s. 149-171). b) *el-İrtihâl ve't-ta'ris*. Bu risâlede Müdevver (Modavar), Sevika (Sueca), Finsîrât (Finestrat), Kalb (Calpe), Murbâtür / Murbîtar (Murviedro / Sagunio), Cezîretü'sükkere (Alcira), Benî Sevâr, Kastalle (Castalla), Batrîr (Petrel) ve Mürsiye âyet, hadis ve kadîm şiirden yapılmış zengin tazmin ve iktibaslarla tasvir edilmektedir (a.g.e., s. 171-194). c) Bir diğer seyahat risâlesinde Uriyûle (Orihuela), Bitrîr, Üstün-yân (Onteniente) ve Şâtibe gibi yerleri anlatmaktadır (a.g.e., s. 195-198). d) 584 yılı Zilkade ortasında (Ocak 1189) Muvahhidler'in Mürsiye valisi Abdurrahman b. Yûsuf adına Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun mektubuna karşı yazdığı cevabî mektup olup (a.g.e., s. 201-205) zamanımıza ulaşan resmî mektuplarından biridir. e) Vezir Ebû Amr b. Hassûn, kıraat âlimi İbnü'l-Beyyâz (Yahyâ b. İbrâhîm) el-Mürsî gibi dostlarıyla yazıştığı ihvânîyyât tarzı mektupları hayli kabarık olan Safvân'ın (a.g.e., s. 210-217, 224-250) bazı mektuplarına bizzat kendisi özel isimler vermiştir. *Risâle fi teğâyüri müdüni'l-Endelüs*: Mürsiye Valisi Abdurrahman b. Yûsuf'u methetmek için yazılan edebî mektupta Gırnata, Mâleka (Malaga), Mürsiye, Belensiye gibi şehirler konuşturulmakta, her biri güzelliklerini ve erdemlerini anarak söz konusu

valinin kendisine daha lâyük olduğunu ifade etmektedir (a.g.e., s. 205-210). f) 582 (1186) yılında yirmi bir yaşındayken yazdığı *Şerekü'l-'ukûl ve mesrahu'l-ünsi'l-ma'kül* adlı risâlesini Şâtibe'de babasının kadı olarak bulunduğu sırada Mürsiye'deki bir arkadaşına memleketine ve oradaki dostlarına olan özlemini dile getirmek üzere yazmıştır (a.g.e., s. 213-217). g) *ez-Zendü'l-vârî fi'r-reddi 'ale'n-nâkıdi'l-mütevârî*. Risâlede *el-İrtihâl ve't-ta'ris* adlı risâlesinin bir bölümüne eleştiri yazan bir Şâtibeli edibin eleştirilerine cevap vermektedir (a.g.e., s. 217-224). Hocası Kadı Ebû'l-Velîd İbn Rüşd'ün verdiği bir hükme reddiye yazan işbilyeli bir kişiye verdiği cevabı da (a.g.e., s. 254-259) önemli risâlelerindedir. Safvân'ın Kurtuba'da iken yazdığı, Kurtuba'ya ve insanların övdüğü bir makâmesi de bulunmaktadır (a.g.e., s. 259-271). Kaynaklarda Safvân'ın *Ecnâsü't-tecnis*, *el-Gayyû'l-'âric*, *Üdebâ'ü'l-Endelüs* (eksik) adlı eserleri de geçmektedir. Muhammed b. Şerîfe, onun hayatı, eserleri, şiir ve risâlelerine dair geniş bir monografî yazmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Safvân b. İdrîs, *Zâdü'l-müsâfir* (nşr. Abdülkâdir Mehdâd), Beyrut 1358/1939, tür.yer.; Ali b. Zâfir, *Bedâ'î'u'l-bedâ'ih* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1413/1992, I, 79; Yâkût, *Mu'cem-ü'l-üdebâ'* (nşr. D. S. Margoliouth), London 1927, IV, 269-270; V, 224-225; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilte* (nşr. Muhammed Ben Şeneb), Cezayir 1337/1919, II, 429; a.mlf., *Tuhtetü'l-kâdim* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1986, s. 82-86, 90, 102, 112-113, 138-139, 153-154; a.mlf., *'İ'tâbü'l-küttâb* (nşr. Sâlih el-Eşter), Beyrut 1406/1986, s. 249-253; a.mlf., *Dünerü's-simî fi'ahbâri's-sibî* (nşr. İzzeddin Ömer Mûsâ), Beyrut 1407/1987, s. 42, 49, 50; İbn Saïd el-Mağribî, *el-Mugrib*, I, 77, 137, 249, 266, 387; II, 256, 260, 287, 317, 320, 338, 390; a.mlf., *Râ-yâtü'l-müberrizin ve gâyatü'l-mümeyyizîn* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1987, s. 58, 92, 139, 201; Ticânî, *Rihletü'l-'Ticânî* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Tunus 1377/1958, s. 376-377; İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, *Şilatü's-Şıla* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs – Saïd A'râb), Rabat 1993, III, 85-86; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 117-121; Safedî, *el-Vâfi*, II, 282; V, 317-318; Şerîf el-Girnâtî, *Şer-hu Maşşureti Hâzim*, Kahire 1344/1926, I, 50-51, 57-58, 65, 80-81, 131-132, 140-141; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, II, 147-152, 343-349; III, 349-359; IV, 295-298, 349; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeheb*, Kahire 1351, s. 122; İbnü'l-Ahmer, *Neşîr-ü'l-cümân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1976, s. 416-427; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 612; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 94, 170-175, 180; III, 180; ayrıca bk. tür.yer.; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, s. 161; Muhammed Neyfer, *'Unvân-ü'l-erîb*, Tunus 1351, II, 117; Brockelmann, *GAL*, I, 322; *Suppl.*, I, 482; Abbas b. İbrâhîm, *el-İ'lâm*, III, 199; IV, 102-104; VII, 361-371; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, V, 550-553; Muhammed b. Şerîfe, *Edibü'l-Endelüs Ebû Bahr et-Tücebî*, Rabat 1420/1999, tür.yer.; Mahmûd Ali Mekkî, "et-Teşeyyü' fi'l-Endelüs", *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mişi*, II/1-2, Madrid 1954, s. 93-149.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

SAFVÂN b. MUATTAL

(صفوان بن المفضل)

Ebû Ömer (Ebû Amr) Safvân
b. el-Muattal b. Rubeyyia (Rahda)
es-Sülemî ez-Zekvânî
(ö. 19/640 [?])

İfk Hadisesi'ne adı karışan
sahâbî.

Hicretin 5. (627) yılından önce müslüman oldu. Hendek Gazvesi'ne ve daha sonraki gazvelere katıldı. Uykusu çok ağır olduğu, ancak kendiliğinden uyanabildiği için Resûl-i Ekrem onu ordunun artçısı olarak görevlendirir, o da unutulmuş eşyayı toplayıp sahiplerine verir. Safvân'ın katıldığı ilk gazvenin İfk Hadisesi'nin cereyan ettiği Mustalîk (Müreyssî) Gazvesi olduğu kaydedilir. Bu gazvede yine arkada kaldığından konak yerinde birinin uyumakta olduğunu görmüş, "innâ li'llâh ve innâ ileyhi râci-ün" âyetini (el-Bakara 2/156) yüksek sesle okuyunca orada uyumakta olan Hz. Âişe uyanmış, Safvân da tesettür âyetinden önce kendisini gördüğü için onu tanımıştı. Hz. Âişe gece karanlığında ihtiyacını gidermek için ordugâhtan uzaklaşmış, dönüşte gerdanlığını kaybettiğini farkedip onu aramaya koyulmuş, bu arada birlik onun hevdecinde olduğunu sanarak yola girmiş, Hz. Âişe de herkesin gittiğini görünce kendisini almaya gelmelerini beklerken uyuyakalmıştı. Safvân yedeğini çokertip onu bindirdi ve hayvanı yedeğine alarak kuşluk vakti ordunun konakladığı yere ulaştı. Daha sonra bu olay Abdullah b. Übey b. Selûl'ün dedikodusu yüzünden Safvân ile Hz. Âişe hakkında iftiraya dönüştü. Fakat nâzil olan âyetlerle onların suçsuzluğu ortaya çıktı (Buhârî, "Şehâdât", 15, "Meğâzî", 34, "Tefsîr", 24/6; Müslim, "Tevbe", 56; bk. İFK HADİSESİ). Âyet inmeden önce Resûl-i Ekrem, "Ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum" diyerek (Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, VIII, 339; İbn Hibbân, X, 13) Safvân'ın dürüstlüğünü dile getirmişti.

İfk Hadisesi dolayısıyla Safvân'ın söylediği, "Ben şimdiye kadar hiçbir kadının eteğine dokunmadım" sözünü bazıları onun erkeklik gücünün bulunmadığı şeklinde yorumlamışsa da (İbn Hişâm, III, 319) Safvân'ın daha sonra evlenmesi ve eşiyile aralarındaki bir anlaşmazlığın Resûl-i Ekrem'e intikal etmesi bu iddianın doğru olmadığını ortaya koymuştur. Safvân'ın eşi nâfile namaz kılp oruç tuttuğu için kocasının kendisini dövdüğünü, ayrıca kocasının sa-